

Fârâbî'nin İdeal Devlet Kurgusunda Başkan

Pasha GULUZADE*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 8.3. 021

Makalenin Kabul Tarihi: 5.6.2021

ÖZET

Ebu Nasr el-Fârâbî 870-950 yılları arasında yaşamış bir İslam filozofudur. O, klasik Yunan felsefesi, özellikle Yunan siyaset felsefesi ile İslam'ı uzlaştırmaya çalışan ilk filozoflardan biridir. Siyaset ve devlet felsefesi üzerine yazdığı eserlerde ileri sürdüğü fikirler hala kendi önemini sürdürmektedir. Özellikle toplumsallaşma, din ve başkan üzerine kurguladığı görüşleri ve ya düşünceleri hala kendi etkisini korumaktadır. Devlete ilişkin ortaya koyduğu görüşlerinde Yunan düşüncesinden etkilendiğini de kabul etmek gerekmektedir. Fârâbî kurguladığı siyasi sistem içinde toplumsal ahlaka pek yer ayırmaz. Toplumun iyi veya kötü olmasını başkana bağlı bir şekilde açıklayan düşünür, böylece kendi ideal devletindeki başkan modelini de tasvir etmektedir. Düşünür eserlerinde özellikle başkanın ve ondan sonra gelecek olanların hangi kriterlere sahip olması gerektiğini üzerinde durmuştur. Fârâbî'nin toplum algısı, ideal devleti nasıl kurguladığı ve onun özellikleri, yönetim şekli ve toplum yapısı, değer sistemleri onun siyaset felsefesinin odak noktasını teşkil etmektedir. Tüm bunları başkandan hareketle temellendirmek bu çalışmadaki esas gayedir.

Anahtar kelimeler: başkan, toplum, düşünce, kurgu.

Chieftain in Fârâbî's Ideal State Fiction

ABSTRACT

Abu Nasr al-Farabi is an Islamic philosopher who lived between 870 and 950. He was one of the first philosophers who tried to reconcile Islam with classical Greek philosophy, especially Greek political philosophy. The ideas he put forward in his works on politics and state philosophy still preserve their importance. Especially, his views on socialization, religion and the leader still maintain their influence. It is necessary to admit that in his views on the state, he was influenced by Greek thought. Farabi did not dedicate much space to social morality in his political system. The thinker who explains the good or bad of society in terms of the chieftain and also describes the model of leader in his ideal state. In his works, he especially emphasized on what criteria the chieftain and those who will come after him should have. Al-Farabi's perception of society, how he constructs his ideal state and its characteristics, form of government and social structure, value systems carve out the focal point of his political philosophy. Justify all these via the chieftain is the main purpose of this study.

Keywords: chieftain, society, thought, fiction.

* Dr., Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Felsefe ve Sosyal Bilimler Bölümü, Azerbaycan, e-posta: prquluzade@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0456-0799

GİRİŞ

Fârâbî'nin yaşadığı dönemde İslam dünyası ve Batı'da esas tartışma konusu akıl ve vahiy arasındaki ilişki olduğundan onun din ile felsefeyi bağdaştırma çabası olağan karşılanması gerekmektedir (Çilingir, 2016:25). Belki de bu yüzdendir ki, kendi kurguladığı devlet felsefesini daha çok dini bir şekilde temellendirmiş ve İlk'ten başlayarak sona doğru adeta bir şema çizmiştir. Düşünürü göre İlk varolan bütün diğer var olanların ilk varlık nedenidir. İlk varlık bütün eksikliklerden münezzehtir, yani en mükemmel olandır. İlk Var olan, herşeyden farklıdır ve başka hiçbir varlık O'nun bu özelliğine sahip olamaz (Fârâbî, 2015:33-34). Burada düşünür en mükemmel Varlıktan bahsederek, diğerlerinin O'ndan geldiğini vurgulamaktadır. Bu bir anlamda en iyiye doğru gitmeyi amaç edinmektir. Bu sayede diğer varlıklar İlk ve en yüce olana doğru yönlendirilmektedir. Diğer bir deyişle gerçeğin zirvesinde Allah vardır. O, ilk sebep ve vacibül-vücut'dur (Hülagü, 1999:31). Düşünür böylece dini bağlamda yaratılışın bir amacının olduğunu ve bu sayede bütün yaratılmışların bir misyonu olduğunu belirtmektedir. Böylece varoluşun bir misyonu olduğuna değinilmektedir.

İlk Var Olan'dan ikinci varlık taşar ve ikinciden de üçüncü, ondan da dördüncü ve böylece en alt mertebeye kadar iner. İkinci var olan, düşünürü göre cisim değil, bir tözdür. O, hem kendini hem de İlk Var Olan'ı düşünmektedir (Fârâbî, 2015:51). Üçüncü var olan da aynı şekilde kendini ve ondan üsttekileri düşünür. Bu şekilde hiyerarşik bir varlık sıralamasının resmini çizen Fârâbî, varlık aleminin işleyiş şeklini gözler önüne sermektedir. Evrendeki varlıklar arasında bir hiyerarşik düzen olduğu görüşünü benimseyen düşünür, toplumsal yapıda da aynı düzenin geçerli olduğuna inanmaktadır. Evrendeki düzene benzer bir düzenin toplumda da oluşturulmasını desteklemektedir (Çilingir, 2016:42). Düşünür bu görüşünü temellendirmek için insanı ele almakta ve onun üzerinden toplumdaki yapıyı gözler önüne sermektedir.

İnsan varlığa geldiğinde onda ilk olarak kendisiyle beslediği kuvvet ortaya çıkmaktadır. Besleyici kuvvet tek bir amir kuvvetle onun yardımcıları ve hizmetkarları olan birçok kuvvetten oluşmaktadır. Fârâbî, amir olarak betimlediği besleyici kuvvetin, insan kalpte bulunduğunu belirtmektedir (Fârâbî, 2015:73). Yardımcı ve hizmetkarlar da diğer organlara tekabül etmektedir. Amir olan organ tabiatı gereği diğerlerini yönetmektedir. Buna karşılık da diğer organların efendilerine uymaları gerekmektedir. Böylece vücutta bir amir-memur ilişkisi oluşmaktadır. Vücutun organları nasıl çeşitli ve birbirinden üstün iseler, aralarında kalp gibi bir reis de var ve bu reise en yakın olanlar onunla sıkı ilişkidir. Söz konusu organlarla sıkı ilişkide olan diğer organların hepsi kalbin gayesini yerine getirmek için çalışmaktadırlar (Bayraklı, 2015:52). Fârâbî tahayyül kuvvetinin başka organlara dağılmış yardımcılarının olmadığını söylemektedir. Çünkü o tektir ve yeri kalptedir. Akıl kuvveti de böyleir ve yardımcıları yoktur (Fârâbî, 2015:74). Düşünür vücutta bir amirin mevcut olduğunu ve bu yüzden dengenin sağlandığını vurgulamaktadır.

Fârâbî, insanda organ olarak ilk önce en mükemmel ve üstün, aynı zamanda da amir olan kalbi şöyle betimlemektedir: "Kalp kendisine başka bir organın emretmediği amir organdır. Ondan sonra beyin gelir. Beyin de amir bir organdır; ancak onun amirliği birinci değil ikincidir. O, kalbin emirlerine uyar ve bütün diğer organlara emreder. Çünkü onun kendisi de kalbe hizmet eder" (Fârâbî, 2015:77). Bütün diğer organların en esas gayesi kalbe hizmet etmektir. Kalbe en yakın olan beyindir ve o da kalpten gelen direktifler doğrultusunda vücudu idare etmektedir. Düşünür "el-Medinetü'l-Fazıla" eserinde onu kahyaya benzetmektedir. Çünkü evin sahibi olmasına rağmen evdeki bütün işlerle ilgilenen kahyadır. Beyin de bir anlamda, düşünürü göre bu görevi vücutta yerine getirmektedir. O, sanki ev sahibinin temsilcisidir. Beyinden sonra ise

rütbece diğer organlar karaciğer, dalak ve üreme organları gelmektedir. Vücutta varlığa gelen ilk organ kalptir. Daha sonra beyin, karaciğer, dalak ve bu organları da diğer alt mertebedeki organlar takip etmektedir. Kısaca işler birbirine nizamlı bir şekilde bağlı olan hiyerarşi düzeni içindedir. Onların mertebeleri işleyişlerine göre belirlenmiştir. Toplumun esasını da böyle bir nizam tayin etmektedir (Hülagü, 1999:41; Rosenthal, 1996:183-183).

Düşünür bu ifadeleriyle insani davranışların amacına işaret etmektedir. İnsan ilk önce kendisini, sonra alemi anlamaya çalışmalıdır. Bedenin sağlığını korumak, yararlı şeyleri yapmak ve zarardan kaçmak gerekmektedir. Bu ifadeler ahlaklı davranışa işaret etmektedir. Bilgiyi aramak insanın kendisini aramasıyla aynı şeydir. Alemi bilmek için de insanı anlamak gerekmektedir. Çünkü insan onun bir parçasıdır. Alemin bütünü anlamak mutluluğa erişmek demektir (Çubukçu, 1986:90). Diğer bir deyişle beşeri mutluluğun en yüce mertebesi Faal Akıl'la birleşmektir. Ama buradaki birleşmek tek vücut haline gelmekten çok ona ulaşma veya temasa geçmek anlamındadır (Corbin, 2013:294; Collinson-Wilkinson, 2000:40). Esas gayesi mutluluk olan insan Faal Akıl mertebesine çıkararak bu amacına ulaşabilmektedir (Okumuş, 2018:844; Olguner, 1987:48).

İnsan iyi yönetilen bir toplumda başkalarıyla ilişkiler içerisinde ve doğru yönlendirildiğinde erdemli olabilmektedir. Yani bireyin erdemli olabilmesi için iyi bir düzene sahip ve doğru yönlendirilen erdemli topluma ihtiyacı vardır (Cevizci, 2012:247). İnsanın toplumsallaşmasının en önemli nedenlerinin başında yetkinleşmek ve mutluluğa ulaşmak gelmektedir. Yani toplumsallaşma mutluluğa erişmede ilk adımlardan birini oluşturmaktadır. Mutluluktan başka amaçlar edinerek toplumsallaşmalar ise eksik toplumlardır (Çelik, 2018:268). Fârâbî'ye göre insan mutlu olmak için yaratılmıştır ve bu yüzden de en esas amacı mutluluktur. Düşünür, sosyolojik görüşlerini insan vücudundan hareketle açıklamaktadır. Burada irade, işbölümü, gayeler ve yardımlaşmalar bir organizma örneğine dayandırılmaktadır. Fârâbî, siyasetin de tıp gibi bir denge oluşturabileceğini düşünmektedir (Hülagü, 1999:34). Toplumsallaşmanın insan için önemli olduğunu belirten düşünür, onun bu sayede esas amacı olan mutluluğa erişeceğini vurgulamaktadır.

1.FÂDİL(MÜKEMMEL) TOPLUM

Fârâbî, siyasi düşüncesinde Eflatun'un devlet felsefesini benimsemekte ve bu anlayışı İslam'a yakın bulmaktadır (Taylan, 2014:176). Zaten buradan hareketle filozof peygamber sentezini geliştirmiştir (Çubukçu, 1986:96; Rosenthal, 1996:184). Fârâbî, insanda akıl gibi bir kuvvet olduğuna değinerek, onun yaşam sürecindeki en önemli vasıtalarından biri olduğunu belirtmektedir. İnsandaki akılsallar onun ilk mükemmelliğini teşkil etmektedir. Bu akılsallar bir araçtır ve insan mükemmelliğe doğru ilerlemek için bu aracı kullanmak zorundadır. Nihai mükemmellik ise insan için mutluluktur. "Mutluluk, insan ruhunun varlık bakımından kendisine dayanacağı bir maddeye ihtiyaç duymayacağı bir mükemmellik derecesine ulaşmasıdır" (Fârâbî, 2015:87). İnsan bu mertebeye fikri ve bedeni fiillerle ulaşabilmektedir. Bunlar da gelişigüzel fiiller değildir. Kesin ve belirli bir kararlar ve sonuca götüren cinsten olmalıdır. Düşünüre göre insanda mutluluğa engel olabilecek iradi fiiller de vardır. Onun için insanın elindeki varlıkları iyi bir şekilde değerlendirip mutluluğa ulaşması gerekmektedir. Çünkü mutluluğun ötesinde insanın elde edebileceği hiçbir şey yoktur.

Fârâbî'ye göre insanın esas gayesi olan mükemmelliğe varması için bir takım şeylere ihtiyacı vardır. Onun gereksinimini karşılaması lazımdır ve bu da tek başına üstesinden gelemeyeceği bir durumdur. İnsan doğasından kaynaklanan bir zorunluluk gereği diğer insanlarla bir arada

yaşamak durumundadır (Fârâbî, 1974:19; Rosenthal, 1996:181; Çilingir, 2016:42-43; Hülagü, 1999:32). Çünkü insan yaratılışının gayesi olan yetkinlikler ancak bir toplumsal-siyasal düzen içerisinde elde edilebilecek niteliktedir (Aydınlı, 2008:131; Olguner, 1987:62). İnsan her biri kendine has özellikleri veya üstünlükleri olan diğer insanlara ihtiyaç duymaktadır. “Bundan dolayı insan sahip olduğu tabii yaratılışının kendisine verilmesinin gayesi olan mükemmelliğine ancak birbiriyle yardımlaşan birçok insanın bir araya gelmesiyle ulaşabilir. Toplumun bütününe bu katkısı sonucunda herkesin varlığını devam ettirmek ve mükemmelliğe erişmek için muhtaç olduğu şeyler sağlanmış olur. İnsanların büyük sayıda varlığa gelmesinin ve bazıları mükemmel, bazıları eksik, kusurlu olan insani toplumlar kurarak dünyanın oturulabilir kısmında bir araya gelmelerinin nedeni budur” (Fârâbî, 2015:97). İnsan fitraten diğerlerine muhtaçtır. Zaten doğan bir çocuğun durumu da bunu göstermektedir (Hülagü, 1999:34). Durmadan başkalarının yardımına ihtiyaç duyan insan çocukluğundan itibaren bunun önemini kavramaktadır. Düşünürü göre bu kavrandığında insan kendi esas amacına doğru ilerlemeye başlamaktadır. Devletin de varlığı zaten bunu gerçekleştirmek içindir. Bu sayede toplumsal refaha ulaşılabilir.

Yani insanların birbirine olan ihtiyaçları nedeniyle beraber yaşamaları toplumu veya devleti gerekli kılmıştır. İhtiyaçları çok olan insan bunu tek başına karşılamada yetersiz kaldığı için diğerlerine gerek duymaktadır. İnsan yalnızca toplum içerisinde ve diğer insanlarla ilişkiler kurarak mutlu olabilmektedir. Toplu halde yaşam insanları devlet kurmaya itmektir. Ama devletin de iyi olması gerekmektedir. Ancak bu şekilde faziletli olunabilir. Bu da faziletli başkanla gerçekleşebilmektedir (Fârâbî, 1980:45). Kısaca insanlar kendi ihtiyaçlarını karşılamak için birlikte yaşamayı seçmek zorundalar (Ülken, 2007:123). İnsan bu sayede en önemli gayesi olan mutluluğa varabilir ki, bunda da kendi cinsinden olanların yardımına ihtiyaç duymaktadır. Doğal zaruretler insanları bir toplum halinde yaşamaya sevk etmektedir. Sosyal yaşam, ihtiyaçların gerektirdiği bir husustur ve hayatın güzelliklerinden yararlanmak ve mümkün olan en yüksek gelişimi sağlamak için de zorunlu bir faktördür (Taylan, 2014:176; Çubukçu, 1986:94). Fârâbî toplumsal görüşlerini Bir'e dayandırdığı için devletin kaynağını da zaruri görmektedir. Yani insanlar mutluluğu elde etmek için birleşmek zorundadırlar. Toplumsallaşmanın önemine değinen Fârâbî, böylece bireyin kendi amacının gerçekleştirmesini de sözkonusu zorunluluğa indirgemektedir.

Düşünür şehirleri faziletli ve zaruri olarak iki türlü tasvir etmektedir. Zaruri şehirlerde esas amaç karşılıklı yardımlarla varlığın devamı, geçinme ve korunma gibi zaruri olan şeyleri karşılanması ön plandadır. Faziletli şehirde bunlar mükemmel bir şekilde gerçekleştirilmekle birlikte varlığın gerçek anlamı da ön planda tutulmaktadır (Fârâbî, 1987:38). Düşünür zaruri şehir tanımlamasıyla faziletli olmayıp ama birlikte yaşayarak varoluşlarını sürdüren şehirlerin olduğunu kabul ederek bir anlamda ideal devlet kurgusunun yanlışlanabilirliğinin de önüne geçmeye çalışmaktadır.

Fârâbî, toplumları mükemmel olma açısından büyük, orta ve küçük olmak üzere üçe ayırmaktadır. Büyük toplumdan kasıt dünyanın bütünü-yani milletler, orta toplum bir milletin bir araya gelmesidir. Küçük toplumlar denildiğinde ise herhangi bir toplumun herhangi bir beldesinde olan şehir halkından bahsedilmektedir. Bir de mahalle, köy gibi topluluklar vardır ki, bunlar da düşünürü göre kusurludurlar. Çünkü bir insanın en üstün ve mükemmelliğe ulaşması için en azından bir şehre ihtiyacı vardır. Şehirde insanın farklı gereksinimlerinin karşılanmasını hedefleyen bir yardımlaşma, dayanışma ve iş birliği vardır ve bunlar da insanın mutluluğa varmasına yardım etmektedir (Aydınlı, 2008:135). Buna da erdemli veya mükemmel şehir denir. Ama insan her şehirde esas gayeye ulaşamaz. Mükemmel şehir, insanların birbirine yardım

ederek esas mutluluğa ulaşmak için çalışdıkları yerdir (Fârâbî, 2015:98). Erdemli şehrin insanları birbirlerine yardım ederek iyilik, saadet ve mükemmelliğe ulaşabilmektedir. Düşünüre göre erdemli şehir bu şekilde ortaya çıkabilir (Bıçak, 2016:148). İdeal devlet insanların amaçlarını gerçekleştirmek için araçtır (Rosenthal, 1996:182). Onun düşündüğü veya kurguladığı mükemmel toplum anlayışı bir anlamda bütün insanlığı kuşatan bir dünya devletidir (Taylan, 2014:176).

Düşünüre göre faziletli şehirdeki sınıflar birbirleri üzerinde farklı şekilde önceliklere sahip olmalıdır. a) Bir insan bir amaca ulaşmak için başkasının yaptığı iyi bir şeyi kullanarak sonuca ulaşırsa bu kişi öncelikli veya reistir. Örneğin binici olan kişi, atın eyerini yapan ustadan önce gelmektedir. Çünkü onun yaptığı eyerden yararlanarak binicilik sanatını gerçekleştirmektedir. b) Aynı amaca sahip olan iki kişiden biri bu amacın hayal gücüne dayanan etkisini meydana getirebilir ve bunu gerçekleştirirken diğer şeyleri de kullanmaya iyi adapte olmuşsa üstündür. c) Üçüncü bir şahsa bir amacı gerçekleştirme sürecinde yardım eden iki kişiden en çok ve verimli çalışarak yardım eden üstündür (Fârâbî, 1987:51-52). Fârâbî böylece uygulamayı ön planda tutarak, sadece kurgunun yeterli olmadığını gözler önüne sermektedir.

Faziletli şehirde hizmetçi veya efendi olsun herkes için belirlenen tek bir işin olması gerekmektedir. Düşünür bunun önemli olduğunu belirtmektedir. Çünkü her insan her zaman bir çok iş için elverişli değildir. Genelde birisi belli bir işte diğerinden daha elverişlidir ve tüm hayatını bir işe ayırarak onunla uğraşan kişi sadece ona yöneldiği için onu mükemmel veya tam olarak yapabilir. Bir de işlerin belirli zamanları vardır. Kişi aynı anda iki işle uğraşamayacağından onların birini tercih etmek zorunda kalmaktadır. Geçen zaman da geri gelmeyeceği için diğer işler aksayacaktır. Bu yüzden her işe bir insanın tahsis edilmesi gerekmektedir (Fârâbî, 1987:55). İşbölümü, toplumun gereksinimlerini karşılaması için yapılması gereken işlerin başında gelmektedir.

Şehirde amaçları kendi zenginlikleri olmayan kişilerin bütçeyle ilgilenmesi gerekmektedir. Bu kimseler paranın nereye harcanması gerektiğini iyi bilmelidirler. Düşünür şehirde paraya ihtiyaç duyan kesimlere de örnek vermektedir. Katipler, din görevlileri bunların başında gelmektedir. Bundan başka engellilerle ilgilenilmesi için para ayrılmalıdır (Fârâbî, 1987:56). Fârâbî din görevlileri ve katiplerin rüşvet almamaları için onlara bütçeden para ayrılmasını öngörmektedir. Engellilerin de toplumun bir parçası olduğunu ve bu yüzden onların terkedilmemesini vurgulamaktadır.

Adalet şehir halkının ortak olduğu şeylerinin hepsi arasında doğru bir şekilde paylaşılması ve sonra da onun korunmasıdır. Halkın her ferdinin hakettiğine eşit ölçüde iyi şeylerden pay verilmesi gerekmektedir. Bu şart göz ardı edildiğinde adaletsizlik olur. Bölüşlerin korunması için de gerekli önlemlerin alınmasına ihtiyaç vardır. Bunun en iyi yolu ceza vermedir. Ceza verirken de yapılan adaletsizliğe olan oranın gözetilmesi gerekmektedir (Fârâbî, 1987:53-54). Düşünür yapısı ne olursa olsun, toplum düzeninin sağlanan adaletle ilintili olduğunu belirtmektedir. Bu yüzden onun eserlerinde toplumda adaleti sağlamak, devletin en önemli amaçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dışardan tehlike gelmesi, dışarıda olan ve şehrin hakkı olan iyiliğin alınması, iyiliğe davet edilen kavmin karşı çıkması sonucu onların zorla itaat ettirilmesi gibi durumlarda savaşa girilmelidir. Başkalarını işlemiş oldukları suçtan dolayı cezalandırmak için savaşın mümkün olduğunu belirten düşünür, bu sayede onların tehlikeli işlere bir daha girişmeyeceğini söylemektedir. Düşünür bu gibi durumlarda yapılan savaşları haklı görmektedir. Başkanın kendi isteklerini

kabul ettirmek ve zevk için yapılan savaşlar ise haksızdır (Fârâbî, 1987:56-57). İç ve dış tehlikelerin daim varolduğunun altını çizen düşünür, böylece kurguladığı mükemmel topluma gerçeklik katmaktadır. Savaşın bile bazı durumlarda haklı görülmesi, erdemli şehrin korunmasına hizmet etmek olarak yorumlanmaktadır.

Mutluluğun araştırılmasını amaç edinen ilim siyasettir. Mutluluk, a) gerçekte öyle olmadığı halde mutluluk sanılan ve b) gerçek mutluluk olmak üzere iki türüdür. Gerçek mutluluk diğer hayattadır. Mutluluk sanılan mutluluk ise zenginlik, haz, şeref ve insanın yüceltilmesi gibi durumları kapsamaktadır. Mutluluktan sonra ise siyaset eylemleri, ahlakı, huy ve iradele son noktasına kadar araştırmaktadır (Fârâbî, 2002:264-265). Siyaset aracılığıyla iyi ve kötü, erdemli ve erdemsiz, güzel ve çirkin arasındaki farklar ayırt edilerek pratiğe dökülebilir. Bunun için de siyasi teşkilatlanma veya yönetim gereklidir (Çilingir, 2016:44). Mutluluğa öncelik tanıyan siyasetin toplum ve onun lideri tarafından benimsenmesi elzem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sayede esas hedefe varmak mümkün gözükmemektedir. Sonuçta sözkonusu amaca ulaşmak için en uygun yol haritası çizen siyasettir.

İnsan mutluluğa erişmek için topluluk içerisinde yaşamak zorundadır. Erdemli ve mutlu olmak isteyen insan bu amacına sadece toplum içerisinde yaşayarak elde edemez. Onun erdemli bir başkana da ihtiyacı vardır. İnsanlar başkandan veya bu konumda olan kişilerden eğitim alarak erdeme doğru ilerleyebilirler (Fârâbî, 1980:79). Düşünüre göre eğitim sayesinde ideal bir toplum oluşturmak, başkan ve onun yardımcılarını yetiştirmek, mükemmel, iyi düşünebilen ve sağlam iradeye sahip insanlar yetiştirmek mümkündür. Eğitim insanlara ahlaki erdemleri ve iş sanatlarını öğretmeye yaramaktadır. Böylece insanlarda kendilerine verilen işleri yapma azmi oluşturulmaktadır (Fârâbî, 1974:45; Çelikkol, 2010:111-112). Fârâbî siyaset felsefesini şehir, erdem, mutluluk ve etik kavramlarına dayandırmış ve söz konusu felsefesi için ana konu olarak başkanı belirlemiştir (Sezgül, 2008:201). Toplum içerisinde yaşama zorunluluğu olan bireyler kendi başlarına değil, liderin yardımıyla mutlu olabilmektedir.

2.MÜKEMMEL BAŞKAN

Fârâbî, insanın en önemli amacı olarak saadeti veya mutluluğu görmektedir. Düşünür saadete ulaşma yolunu devletin yönetilmesi üzerinden açıklamaktadır. Özellikle kurguladığı erdemli şehri onun yöneticisi çerçevesinde temellendirme yoluna gitmiştir. Yönetici yaratılış ve tabiatı bakımından idare etmeye yatkın, iradi meleke ve tutumlara sahip olduğundan diğer insanlardan seçilmektedir. Bir anlamda başkalarının hükmü altına girmeyen ve mükemmelliğe ulaşmış biridir. Bu kişi insanlığın en üst mertebesinde. Yöneticinin ruhunun Faal Akıl'la bir olduğunu söylemektedir (Bıçak, 2013:232). Düşünür bu sayede yöneticiye manevi olarak bir üstünlük vermiş oluyor. Bu da yöneticinin diğer insanlardan üstünlüğünü dini açıdan meşrulaştırmaktadır.

Toplumu düzene sokma, yönetme ve yönlendirmeden sorumlu olan insanların felsefi bilgiye sahip olması gerekmektedir. Fârâbî'ye göre teorik bilgiden yoksun olanlar insanlar için yasa yapmak yetisine sahip değildir. Bu yüzden toplumu yönetmek için siyasi iktidarla bilgeliğin birleşmesi gerekmektedir. Düşünür felsefi bilgelikle dini hikmeti de birleştirmiş ve filozofla peygamberi özdeşleştirmiştir (Cevizci, 2012:247). Yalnızca filozof peygamber insanları gerçek mutluluğa ulaştırabilir. Onun yönetiminde yaşayanlar erdemli kimselerdir (Fârâbî, 1980:44; Rosenthal, 1996:186).

Bu yüzden onun siyaset felsefesinin nübüvvet ve vahiy temeline üzerine inşa edildiğini söylemek mümkündür. Corbin'e göre bu da düşünürün siyasi eylem adamı olmadığından kaynaklanmaktadır. Çünkü o hiç bir zaman kamu işleriyle uğraşmamıştır. Düşünürün kurguladığı devletteki başkanın da nebi oluşu, bu dünyanın ötesindeki yansımalar sonucunda oluşmuştur. İlk başkan olan peygamberden sonra gelenlerin vahiy almaması veya şeriat kurmaması da velayet terimiyle açıklanabilmektedir. Sonradan gelenlerin kurallar koyma gibi bir sorumluluğu olsa da, esas ilkelerin belirlediği çevre dışına çıkmamak gerekmektedir (Corbin, 2013:293). Düşünür böylece başkan üzerine her iki dünyada da mutluluğu sağlama misyonu yüklemektedir.

İnsanlar doğru yolu bilmedikleri için öndere ihtiyaçları vardır. Yani erdemli ve mutlu olabilmek için kitleler felsefi bilgi ve onun gerekliliklerini yerine getiren erdemli başkan önderliğinde ilerlemelidir (Çilingir, 2016:36). Bazı kimselerin diğer insanlara göre üstün melekeleri vardır ve bu yüzden onlar kendi işlerini diğerlerinden daha iyi yapmaktadırlar. Düşünür'e göre başkan da böyle birisidir. Özellikle onun koyduğu kurallar esas gayeye ulaşmaya odaklı olduğundan toplumun onlara uyması gerekmektedir.

Esas amaç olan mutluluğa ulaşmak için halkın eylem, görüş ve inançlarını birleştiren, farklılıkları uyumlu hale getiren, düzeni sağlayan, işbirliği ve yardımlaşmayı gerçekleştiren ortak bir din veya millete ihtiyaç vardır. Böylece başkan misyonunu gerçekleştirmiş olur (Fârâbî, 2002:273). Bu süreçte de başkan veya hakan da kendi toplumunun huyunu şekillendirerek eğitmelidir (Fârâbî, 1974:41). Düşünür yönetime dair ileri sürdüğü görüşleri başkan üzerinden temellendirmektedir. Toplumun başkanı olacak kişi veya kişilerde gerekli olan birtakım kriterleri sıralamakta ve ilk başkanı diğerlerinden ayırmaktadır.

2.1. İlk Başkan

Düşünür toplumsal görüşlerini Bir`den çoka doğru açıklamaktadır. Bunu özellikle başkandan hareketle ileri sürdüğü ve temellendirdiği görüşlerde görmek mümkündür. Başkanın elindeki en önemli silahların başında siyaset gelmektedir. Fârâbî, Allah`ın kanunlarını iyi bilen ve uygulabilen kişinin siyasi bilgisinin ilahi bir niteliğe sahip olduğunu belirtmektedir (Hülagü, 1999:45).

“Erdemli, mükemmel şehir bütün organları canlı varlığın hayatını kılmak ve onu bu durumda tutmak için birbiriyle yardımlaşan tam ve sağlıklı bir bedene benzer. Bedenin organları birbirinden farklı ve bu organların tabii yaradılışları da birbirinden üstündür” (Fârâbî, 2015:98). Düşünür toplumdaki hiyerarşiyi insan bedenine benzeterak orada da bir amir organ olan kalp olduğunu söylemektedir. Mertebe bakımından bu amir organa yakın diğerleri vardır. İşte bu diziliş en üstten en alta doğru böyle gitmektedir. Sadece en alttakiler başkaları tarafından hizmet edilmeksizin, kendi amaçları gereği üsttekilere hizmet ederler. Düşünür'e göre toplumda da ilk önce kalp gibi kendi görevini yapacak olan amirin olması şarttır. Daha sonra kalbin bedendeki sorun giderme misyonundan örnek vererek, amirin toplum için ne kadar önemli olduğunun altını çizmektedir. Çünkü şehrin herhangi bir yerinde sorun olduğu zaman bu sorunu giderme vasıtalarını oraya yönlendirecek olan amirdir. Burada da amir organa yakınlık çok önemlidir. Onlar mertebeleri gereği hem amir, hem de memurdurlar. “İlk Neden`in diğer varlıklara nisbeti, erdemli şehrin hükümdarının diğer kısımlarına nisbeti gibidir. Çünkü maddeden korunmuş olan varlıkların mertebeleri İlk Neden`e yakındır” (Fârâbî, 2015:101). Bütün bu varlıklar İlk Neden`in izinden gider ve onu takip ederler. Sadece her varlık bunu kendi kapasitesine göre yapmaktadır. Ondaki fazlasına da gücü yetmez. Düşünür erdemli şehrin yöneticisini bu örnek üzerinden açıklamaktadır.

Bu yüzden erdemli şehrin yöneticisi, herhangi bir insan olmamalıdır. İlk önce o yaratılışı ve tabiatı gereği yönetmek istidadına sahip olmalıdır. O, yöneticilikle ilgili iradi meleke ve tutumları kazanmalıdır ve bu da sadece yöneticilik istidadı olanlarda gelişebilir. Yönetici bir başka insanın hükmü veya yönetimi altına giremez. Eğer böyle olursa o zaman o kişi vücuttaki kalp görevi gibi amirlik görevini yerine getiremez. Çünkü artık onun üstünde bir amir vardır. Sonuçta onun mükemmelliğin en son haddine ulaşmış olması gereklidir (Fârâbî, 2015:102; Bıçak, 2016:135; Rosenthal, 1996:189). Yani yönetici kendi becerileri sayesinde bu görevi elde etmektedir. İnsanların ona itaat etmesi, tanınması ve saygı duyması, meşhur olması gibi durumların buna etkisi yoktur. Birinin doktor olması için onun başkaları tarafından tanınmasına, aletlerinin olmasına ihtiyacı yoktur. O, bu iş için gerekli bilgi ve eylem yapma gücüne sahip olduğu için doktordur (Fârâbî, 1987:41). Düşünür bir anlamda doktor gibi başkanın da kendi işinin ehli olduğunu ve topluma nelerin gerektiğini de bilmesi gerektiğini belirtmektedir. Onun eserlerinde, başkan toplumdaki oluşabilecek tüm sorunları giderebilme yetisine sahip biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Başkanın becerilerini kullanarak toplumu doğru yola yönelmesi gerekmektedir.

Fârâbî'ye göre, doğru bir devlet politikası için, Tanrı'nın evrendeki yönetimini örnek almak gerekmektedir. Varlıklar arasındaki yönetme ile toplumdaki idare sistemi arasında bir benzerlik görülmektedir. Çünkü, erdemli devletin kısımları ile kainatın kısımları arasında bir uygunluk sözkonusudur (Aydınlı, 2008:129; Bayraklı, 2015:43). Alemin yöneticisi alemin parçalarına, onlardaki ve eylemlerdeki çokluğun bir tek amaca yönelmesi için uyum, düzen ve işbirliği için tabii yatınlıklar yerleştirmişse, toplumun yöneticisi de şehrin bölümlerinin nefislerin, bölümlerdeki çokluğun, mertebelerdeki farklılıkların tek bir amaca yönelmesi için uyum, düzen ve işbirliğini sağlamalıdır. Kısaca erdemli şehrin yöneticisi alemin yöneticisini takip etmeli ve O'nun gibi davranmalıdır (Fârâbî, 2002:273). Böylece Mükemmel Varlık olan Tanrı'yı kendine örnek olarak belirleyen başkan da kendi misyonunu iyi bir şekilde yerine getirebilecektir. Zaten alemin nizamlı bir şekilde yöneten Allah'tan başkasının da erdemli toplumun başkanına örnek olması düşünülemez.

Gerçek yöneticinin hedefi kendisinin ve başkanı olduğu şehrin mutluluğa ulaşmasını sağlamaktır. Bunun için de onun mutluluk açısından şehir halkı arasında en mükemmel olması gerekmektedir. Şehir halkının mutluluğunun sebebi kendisidir. Başkan gerçek mutluluğa nasıl gidilmesi gerektiğine dair yolları belirlemekte, fiil ve davranışları değerlendirmektedir (Fârâbî, 1987:40; Olguner, 1987:66). Fârâbî yöneticinin kendi şehir halkı içerisinde mükemmel olması gerektiğini belirtmektedir. Bu sayede onun toplumda sivri olan kişi olması elzemdir. Böylece insanlar onun değerini anlar ve ona itaat ederek esas hedefe ulaşabilirler. Erdemli ilk başkan Allah'tan gelen vahiyle erdemli olan görüş ve eylemleri belirlemektedir. Görüş ve eylemlerin bazen hepsi vahiy yoluyla ilk başkana gelmekte, bazen vahiy ve onu vahyedenden elde edilen yeti ile yine ilk başkanın kendi çıkarımlarıyla, bazen de her ikisi ile gerçekleşmektedir (Fârâbî, 2002:259).

Düşünür bir anlamda yöneticilik istidadının belli kısımlarının her insanda mevcut olduğunu gözönünde bulundurarak, yöneticiyi dini bağlamda da, "vahiy" aracılığıyla da güçlendirmektedir. Kısaca ona Tanrısal bir özellik verir. "..ve yüce Tanrı, Faal Akıl'ın aracılığıyla ona vahiy indirir" (Fârâbî, 2015:104). Bu sayede o insan adeta bir peygamber, geleceği bildiren bir uyarıcı niteliği taşır. Bu insan, insanlığın en üst mertebesinde ve mutluluğun en yüksek derecesindedir. Onun ruhu, adeta Faal Akıl'la bir olmuştur. O kendisiyle mutluluğun elde edilebileceğinin farkında olan birisidir. Düşünür'e göre en mükemmel varlık Tanrı'dır ve yönetici de O'nu taklit etmeli, O'na yönelmeli, O'na ulaşmaya gayret etmelidir (Aydınlı, 2008:133). Bu da düşünür'e göre, yönetici olmanın ilk şartıdır. Bu kişi imamdır, erdemli milletin hükümdarıdır. Fârâbî bu kişiyle ilgili

kriterlerini şöyle sıralamaktadır: a) İlk başkanın organları tam ve eksiksiz olmalı ve bu organlarıyla herhangi bir fiil yapmak istedikte bunu kolayca gerçekleştirebilmelidir. b) Başkan, kendisine söylenen her şeyi iyi anlama ve idrak etme yetisine sahip olmalıdır. c) Anladığı, gördüğü, duyduğu şeyleri zihninde tutmak yeteneğine sahip olmalı ve unutmamalıdır. d) Uyanık ve zeki olmalıdır. e) Güzel konuşma kabiliyetine sahip olmalıdır. f) Bilgi edinmeyi, öğrenmeyi sevmeli ve kendini buna vermelidir. g) Doğru sözlü ve güvenilir olmalıdır. h) Yemek, içmek, zevk gibi şeylerden peşinden koşmamalıdır. i) Tabiatı gereği adil olmalıdır. j) Azimli, kararlı, korkusuz olmalıdır (Fârâbî, 2015:105). Tüm bu özelliklere sahip olan amirin toplumu mutluluğa götüreceğine inanan düşünür, bunların hepsinin ilk yöneticide olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu da ilk başkanın hem halka, hem de sonraki başkanlara örnek teşkil etmesiyle ilintilendirilmektedir.

Özellikle hatiplik sayesinde başkan ya şehirlilere saygı, hürmet, itaat ve sessizlik içeren konuşmalarla heyecanlı ve ahlaki sözler söylemeli, ya da duruma göre onlarda intikam hissi uyandıran ve küstahlıklarını artıracak kelimeler kullanmalıdır. Düşünüre göre her ikisi de esas amaca doğru ilerlenilen yolda bir araç konumundadır. Başkan sadece kendi toplumunu değil, diğer toplumlara da incelemeli ve onlarla ilgili bilgiler elde etmelidir. Böylece her milletin doğru yola dönmesi için nelerin yapılması gerektiğini bilecektir. Sadece kendisi değil etrafındakilerin bunları yapmasını öngörmelidir (Fârâbî, 1974:44-46). Fârâbî, böylece sadece belli bir şehir veya toplumun erdemli olması değil, tüm insanlığın mutluluğa erişmesini istediğini vurgulamaktadır. Çünkü tek bir toplum veya şehrin erdemli ve mutlu olmasının mümkün olmayacağını belirtmektedir. İnsanların tek başına yaşayamacağı ve ihtiyaçları için diğer insanlara gereksinim duyacakları da inkar edilmez bir gerçekliktir. Bu yüzden mutluluğa doğru ilerlemenin nasıl olduğunu diğer toplumlara da öğretilmesi gerekmektedir.

“Faziletli yönetim, onunla, hükümdarın, ondan başkasıyla elde edebilmesi mümkün olmayan bir tür fazileti- yani insan tarafından elde edilebilecek en yüksek fazileti- elde edeceği yönetimdir. Yönetilenler dünyevi hayatlarında ve ahiret hayatında, ondan başkasıyla elde edilebilmesi mümkün olmayan faziletleri onunla elde ederler. Onların dünyevi hayatına gelince, onların bedenleri, tek tek tabiatların sahip olması mümkün olan en üstün şekilde, nefsleri de, tek tek nefsler için ve ahiret hayatında mutluluğun sebebi olan faziletler arasında elde edilmesi onların gücü dahilinde olan için, mümkün olan en üstün durumda olur. Onların yaşayışı da, başkalarının sahip olduğu bütün hayat ve yaşayış türlerinin en güzeli ve en hoş olanı olur” (Fârâbî, 1987:69). Fârâbî'ye göre felsefe her şeyde aklen tasavvur edilerek, kavranarak veya delil getirerek, din ise hayal edilerek veya inanılarak bilgi vermektedir. Bu yüzden de daha çok başkanın filozof olması gerekmektedir (Fârâbî, 1974:54-56).

Düşünür devlet anlayışında, idarenin zirvesinde bulunan er-Reisü'l-Evvel'in müstesna yeri olduğunu ifade etmektedir. Bu kişi tek olmalı, yaratılışı ve yetişmesi itibarıyla dikkatli bir görüşe sahip bulunmalıdır. Başkan, devletin örnek lideri olursa devletin bütün işleri de iyi olacaktır. Düşünür aynı zamanda dini toplumdaki önemli faktörlerden biri olarak da sunmaktadır. Özellikle ilk erdemli başkanın, toplumunu bu dünyada ve diğer dünyada gerçek mutluluğa ulaştırmak amacıyla tasarlayıp uygulamaya koyduğu dini erdemli din olarak tasvir etmektedir (Fârâbî, 2002:258). Toplumdaki görüşlerin birliğini oluşturmak, yardımlaşmak ve dayanışma duygusu için ortak bir dinin olması esastır. Toplumsal-siyasal açıdan ortak bir dinin amacı, daha çok pratik siyasetin hedeflerine bağlı kalır ve bunları belli prensipler çerçevesinde planlar ve yönlendirir (Aydın, 2008:150). Din bireylere esas hedefin diğer dünyada ödüllendirmek olduğunu belirtmektedir. Bireylerin bunu kavraması ve neler yapmaları gerektiğini anlaması zor olduğundan, başkanın bu misyonu üstlenmesi gerekmektedir. Düşünür zaten ilk başkanın

Tanrı'dan vahiy aldığını kurguladığı için, söz konusu ödüllendirmeye doğru ilerlemede ondan daha iyi bir pusula olamayacağını kabul etmek gerekmektedir.

İlk yönetici filozof niteliklerine sahiptir ve bu yüzden de onun yönettiği toplumda yaşayanlar erdemli, mutlu ve iyidirler. Onların bir arada yaşadıkları şehir varsa erdemlidir (Bıçak, 2016:140). En esas amaç olan mutluluğu toplumda işbölümü ve düzeni kurarak gerçekleştirecek olan ilk başkandır. İlk başkan, ona gelecek olan bilgileri ya doğrudan vahiy yoluyla, ya da görüş ve eylemleri takdir etme gücüyle almaktadır. Vahiyle bilgiler elde eden başkan dini bir görünüme sahip olarak karşımıza çıkmaktadır ve düşünür de bunu peygamber adlandırmaktadır. Diğerinde ise başkana dini ve toplumsal çıkarımlarda bulunma ve karar verme gücünü Faal Akıl vermektedir. Bu da filozof-peygamberdir (Çilingir, 2016:45).

Erdemli toplum ancak hakikat bilgisine sahip olanlar tarafından gerçekleştirilebilir. Yani Allah ile evren arasındaki ilişkiyi bilen kişiler bunu yapabilirler. Bu da düşünüre göre sadece filozof peygamberin işidir. Ancak bu kişi insanları gerçek mutluluğa götürebilmektedir. Filozofluk akla, peygamberlik ise muhayyileye dayanmaktadır. Bir anlamda peygamberlik akıl ile muhayyile arasındaki doğrudan temasın sonucudur (Cevizci, 2012:248). Diğer bir deyişle, ilk başkan düşünme süresinde Faal Akıl'la ilişki içerisine girerek görüş ve davranışlar belirtmektedir (Cihan, 2004:21). Aldığı bilgileri toplumla paylaşmakta ve onları doğru olana yöneltmektedir. Onun esas misyonlarından biri budur.

Doğuştan yetenekli olan ve eğitim görmemiş kişilerin yönetimde ön planda olmaması gerekmektedir. Düşünür ilk önceliği eğitilmiş olana vermekte ve bu yüzden de yetenekli ve eğitimsizin ikinci planda olmasını öngörmektedir (Fârâbî, 1987:43). Düşünür bu sayede aklın potansiyel olarak herkeste olduğunu belirtmektedir. Ama onun herkeste olması iyi bir şekilde kullanılması anlamına gelmemektedir. Akıl işlendikçe insanı gerçek bilgiye ulaştırmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde Fârâbî'nin hükümdarı sağduyu, bilgi, yüce gönüllülük, cesaret, mal-mülk, güvenlik ve rütbe gibi meseleler ve kişiler arasındaki ilişkilerde adaleti sağlayacak bir görünüme sahiptir. Bunun yanında vahiy de almakta ve bu vahyi sıradan insanların anlayacağı şekilde anlatma yetisi de göstermelidir (Collinson-Wilkinson, 2000:40). Düşünür böylece her iki dünya için nelerin yapılması gerektiğini başkan üzerinden temellendirmekte ve ona itaat eden toplumun kurtuluşu erme ihtimalinin yüksek olduğunu belirtmektedir.

2.2.Sonraki Başkanlar

İlk başkan bütün gerekli eylemleri belirleyip yerine getirmeyebilir. Buna onun ölümü, savaş ve diğer önemli uğraşlar neden olabilmektedir. Bununla birlikte ona sorulan soruların sadece yaşadığı dönemi kapsamış olma ihtimali de vardır. Gözleyerek olaylara ilişkin görüşler belirten başkanın her olayı gözlemlemesi de mümkün değildir. Bundan başka olaylar onun dönemi veya onun yaşadığı yerde gerçekleşmeyebilir. Böyle durumları düşünen ilk başkan şehrin birliğini sağlama, işlerini düzen koymada en etkin, en yararlı olan eylemleri yasa haline getirebilir. Bu şekilde kendinden sonra geleceklere bir yol göstermiş olur. Çünkü sonraki yöneticilerinin onu izleyeceğini düşünmektedir. Geri kalan konulara ilişkin eylem ve görüşleri yasa haline getirmeyerek ondan sonrakilerin de böyle yapmasını isteyebilir. Sonraki başkanlar ilk başkanın boş bıraktığı işleri ve koyduğu yasaları yeniden gözden geçirerek değiştirebilmektedir. Buradaki esas amaç toplum için en iyisinin belirlenmesidir. İlk başkanın koyduğu ilkeler kendi dönemi için geçerlidir. Ama sonraki dönemlerde dönüşümler olduğundan yeni yasalara ihtiyaç olabilir (Fârâbî, 2002:262-263). Kısaca ilk başkandan sonra onun bilgi ve becerilerine sahip kişiler olmadığında geleceğe bağlı kalınması öngörülmektedir (Fârâbî, 1980:46). Diğer bir ifadeyle

düşünür, ilk başkanın taklidinin doğru olacağı görüşünü benimsemektedir. Böylece belli amacın varlığının kabul edilmesi ve ona doğru ilerleme süreci devam etmiş olmaktadır.

Fârâbî ideal başkan için ortaya koyduğu özelliklerin her insanda olmadığını söylemekte ve böyle insanlara her çağda bir defa tesadüf edildiğinin de altını çizmektedir. Ona göre bu özelliklerden sadece altısının yerine getirilmesinin bile yeterli olabileceğini belirtmektedir. Bu yüzden ilk yöneticiden sonra gelecek olanlarda bir takım özelliklerin mutlaka olmasını gerektiğini şart koşmaktadır: a) Başkan filozof yani bilge bir kişi olmalıdır. b) İlk yöneticilerin şehir için koydukları kanunları, usulleri bilmeli ve muhafaza ederek, bunları takip etmelidir. c) Eskilerin hüküm koymadığı bir konuyla ilgili onların yolunu izleyerek yeni kanun koyma özeline sahip olmalıdır. d) Yeni yasalarla ilgili halkı aydınlatmalıdır. f) Bedenen sağlam olması gereklidir (Fârâbî, 2015:106). Bu şartlar bir anlamda sonraki başkanlarda aranması gereken ilk özelliklerdir. Diğer özellikler ise ikinci derecededirler. Sonra bu şartların da tek bir insanda olması gibi ihtimalin zor olduğunu belirten Fârâbî, yönetimi birkaç kişinin idare edebileceğini de söylemektedir.

Düşünür ilk olarak ideal devlet kurgusunu ortaya koysa da, ilk ata tarafından koyulan ilkelerin de zamanla bozulabileceği gerçeğini de göz ardı etmemektedir. Bu yüzden onun görevini icra edebilecek bir kaç kişiyi ileri sürerek onlarda öne çıkması gereken özellikleri sıralamaktadır (Rosenthal, 1996:192). Erdemli başkan ölümünden sonra kendisine benzeyen birini tavsiye etmemişse, onun yerine gelen yeni yönetici önceki yönetimi olduğu gibi takip etmelidir. Açıklanmamış konulara ilişkin ilk başkanın yaptıklarından çıkarımlar yapılmalıdır. Fârâbî bunun için fıkhî ihtiyacı olduğunu söylemektedir. Fıkıh sanatı, yasa koyucuya açık bir şekilde belirlediği şeylerden çıkarım yapma gücü vermektedir. Bunun için fakihin, yasa koyucunun açıkça belirttiği şeyleri iyi bir şekilde bilmesi gerekmektedir. Fakih bundan başka ilk başkanın kullandığı dili, kullanılan kavramların anlamını ve geleneği iyi bir şekilde bilmek ve çözmek zorundadır (Fârâbî, 2002:263-264). Genel olarak değerlendirildiğinde tek bir başkanın toplumu yönetmesi yerine birtakım alanlarda uzmanlaşmış kişilerin yönetimde olmaları veya ona yardım etmeleri daha doğru bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuçta birkaç uzmanın mevcut sorunları görebilme ihtimalleri daha yüksektir. Sorunun iyi bir şekilde görülmesi onun çözümünü de kolaylaştırmaktadır.

Esas olan yöneticilerden birinin mutlaka filozof olmasıdır. Düşünüre göre eğer felsefe yönetimin bir parçası olmaktan çıkarsa o zaman şehir hükümdarsız kalmış olacaktır (Fârâbî, 2015:107). Bunun sonucu olarak da şehir halkı helak olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Yani ne olursa olsun filozofun yönetici veya yöneticiler grubunda bulunması gerekmektedir. Fârâbî bu konuda da yöneticinin yönetilenlerden farkını eğitim üzerinden temellendirmektedir. Meslek açısından insanların farklılaşmasında eğitimin payı büyüktür. İnsanın sahip olduğu yetenek ve kabiliyeti geliştirmesi için, bir eğitimciye ihtiyacı vardır. Bu konuda da peygamber olan reisleri, peygamber olmayanlardan ayırmaktadır. Yani peygamber olan reisler fitratı gereği ve vahiyle bir anlamda ilk olma özelliğine sahiptirler. Ama sonrakiler eğitimle bu özellikleri kazanabilirler (Bayraklı, 2015:127). Fârâbî'nin bozulma veya ilk başkandan sonrakilere dair belirttiği görüşler onun kurgusuna gerçeklik kattığını göstermektedir. Bu bir anlamda toplum-vücut benzetmesinin mantıkî sonucu olarak da değerlendirilebilir.

Devletin devamlılığına değinen düşünür özellikle yöneticilerin birbirlerini takip etmesini öngörmektedir. Bu sayede esas amaca doğru ilerlenebileceği kanaatindedir. Eskilerin koyduğu kanunların mevcut şartlara göre değiştirilmesine değinen düşünür, özellikle eskilerin koyduğu ilkelerin göz ardı edilmemesini belirtmektedir. Bu da aynı çizgi veya amaç üzerinde olan devletin

devamlılığına işaret etmektedir (Fârâbî, 1980:46). Toplumun bir anda mutluluğa erişemeyeceği gerçekliğini göz önünde bulunduran düşünür, amaca doğru ilerlemelerin uzun zaman diliminde gerçekleşebileceğinin de altını çizmektedir.

Fârâbî birinciden sonra gelecek olanların kriterlerini belirtirken bir kaç yöneticinin olabileceğini söylemektedir. Böylece bunlar birleşerek ilk yöneticinin faziletlerini bir merkezde toplayabilme yeteneği gösterebilirler. Toplumlar kısaca iyi veya kötü bir yöneticinin emri altında yaşamak durumundadırlar. Kanunların iyi veya kötü işlemesi de başkana bağlı olan birşeydir. Kanunlar mükemmel olsa bile, devletin başındaki cahil veya fasık olursa idare de doğal olarak kötü olur (Taylan, 2014:177).

Fârâbî yaptığı ideal devlet kurgusuna göre ütöplast olarak görölse de, Thomas Morus veya Campanella gibi değerdendirilmemelidir. Çünkü düşünür yaptığı devlet kurgusunda gerçekliklere de değinmektedir (Ülken, 1983:63). Fârâbî ait olduğu toplumun kültürünü yaşadığı toplumun kültürüyle birleştirerek bir sentez oluşturmuş ve bunu yaşadığı topluma sunmuştur. Bu neden düşünürün Türk kültüründen etkilendiğini söylemek mümkündür. Yani düşünür Türk, İslam ve Yunan kültüründen etkilenecek kurgularını geliştirmiştir (Cihan, 2004:31). Muhtemelen bu sentez düşünürün yaşadığı dönem için en önemli eksikliklerden biri olarak görölmüş ve böyle bir kurgunun yapılmasını gerekli kılmıştır.

SONUÇ

İnsanın en önemli amacının mutluluk olduğunu benimseyen düşünür, bunun için de toplumun gerekli olduğunu söylemektedir. Özellikle kendi gereksinimlerini karşılama zorunluluğu içinde olan birey, bu amaç doğrultusunda diğerlerine ihtiyaç duymaktadır. Bu yüzden de toplum içerisinde yaşamak zorunda kalmıştır. Buna doğal bir zorunluluk görünümü katan düşünür, böylece bireyin mutluluğu tek başına elde edemeyeceğini belirtmiştir. O, "reçete"nin toplumsallaşmayla birlikte işe yarayacağını söylemiş ve toplumu başkan üzerinden değerlendirmiştir.

Fârâbî'nin toplumsal ve siyasi görüşleri daha çok başkan odaklıdır. Özellikle erdemli bir toplumun oluşması ve gelişmesi için devletin başındaki ferdin başkanlık için düşünürün sıraladığı kriterlere uygun olması gerekmektedir. Düşünür, toplumları yaratılış şeması üzerinden tasvir etmektedir. Dinsel bir görünüme sahip bu tasvirin en başında hiç kuşkusuz Tanrı gelmektedir. Fârâbî'nin toplumsal ve siyasi görüşlerinde en önemli yere sahip olan kurgular buradan başlar ve burada da biter. İlk olarak İlk Neden'in varlığının izahını vererek, O'nun hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını ve en mükemmel olduğunu söylemektedir. Daha sonra yukarıdan aşağıya doğru yaratılmış varlıkları sıralamaktadır. Bu örnekleme yi insan vücudu üzerinden örnek vererek açıklamakta ve kalbi en başa koymaktadır. Çünkü vücuttaki merkez kalptir. Aynı benzetmeyi toplum için yapan düşünür, merkeze toplumun kalbi niteliğinde olan başkanı koymaktadır. İnsanın en önemli amacı olan mutluluğa ulaşmak için bir önderin bulunması şartını gözönünde bulundurarak, sonraki önderlerin onu takip etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Toplumun diğer kesimlerinin işleyişini de bir anlamda bu görevdeki kişi veya kişilere indirgemektedir. İlk önce peygamber veya nebi örneğini vererek ilk başkanların Tanrı'yla daima irtibatta olduğunu söyleyerek de bir anlamda dini bir temellendirme yapmaktadır.

Özellikle Tanrı'dan gelen vahiylerin önemine değinmektedir. Bu aynı zamanda kişiyi diğerlerinden ve ondan sonra gelecek olan başkanlardan ayıran en önemli nitelik olarak

karşımıza çıkmaktadır. Ama bir anlamda onun dini temellendirme yapması başkanın meşruluğunu da buna bağlamak anlamına gelmektedir. Çünkü ilk başkanın koyduğu yasaları ondan sonra gelen başkanların kabul etmesi gerekmektedir. Sonuçta sağladığı dinsel irtibatlarla yönetimi gerçekleştiren ilk başkan bir anlamda insanlar tarafından da "ilk ata" olarak benimsenecek ve onun yolunun doğru olduğu kabul edilecektir. Sadece belli zamana ve mekana göre değişikliklerin olabileceğini söylemektedir.

Düşünür ilk başkanın erdemli bir toplum oluşturması sürecinde ona örnek olarak Tanrı'yı göstermektedir. Böylece başkan alemleri nizam içerisinde yöneten ve bir gayeye doğru ilerlemesini gözler önüne seren Yaratıcı'nın yaptıklarından ders çıkarabilmektedir. Muhtemelen başkanda olması gereken özelliklerin de en esas amacı, Tanrı'nın alemleri idaresini gözlemlemek ve onu topluma yansıtılabilmektir. Zaten ilk başkan için en iyi örnek Tanrı olabilir. Sonuçta Fârâbî düşüncesinde Tanrı en mükemmel varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. O'nun eksiksiz olması ve üstünde hiç bir şeyin olmaması buna bariz örnektir. Başkanın da aynı şekilde toplum bireyleri içerisinde eksiksiz olması veya manevi ve maddi açıdan diğerlerinin üzerinde olması gerekmektedir.

İlk başkandan sonra gelenlerin onu izlemesi ve onun hüküm koymadığı veya görüş belirtmediği konulara dair kararlar verme olasılığını belirten düşünür, böylece toplumsal ihtiyaçların giderek arttığını kabul ettiğini vurgulamaktadır. Bu da bazı istisnalar dışındaki hüküm, karar ve politikaların dönüştürebileceğini göstermektedir. Sonuçta başkanların en önemli amacı toplumun yararına çalışmaktır ve bunun için de dönemin gerekliliklerine uygun olarak kararlar verilmesi gerekmektedir. Aksi halde yerinde sayan bir toplum ve yönetim oluşacak ki, bunun da sonucunda mutluluğa doğru ilerlemede sekteye uğramalar olabilir.

Düşünürün başkanın iktidarını dini bir temellendirmeye açıklamasında yaşadığı dönemin etkisi olduğu kadar, başkanın yetkilerini sınırlandırma amacı da gütmektedir. Çünkü elinde yetkileri olan biri mevcut iktidarı kendi amaçları için kullanabilme olanağına sahiptir. Oysa dini bir görünüm bu eğilimin önüne geçebilecek güce sahiptir. Bu hem de kendi meşruluğunu dinden alan başkanın halkın gözünde olan değerine de tesir edebilmektedir.

Fârâbî toplumdaki herşeyin temelini bir anlamda ilk başkana bağlamaktadır. İlk başkanı öğretici olarak tanımlaması ve mükemmelliğe varmada önder olarak görmesi onun önemine işaret etmektedir. Düşünür, ilk başkandan sonra geleceklerin bu yolu takip etmesini öngörmektedir. Fakat düşünür eserlerinde halkın toplumdaki yerine ilişkin pek görüş belirtmemektedir. Çünkü toplumun durumu başkanın erdemliliğine indirgenmektedir. Oysa halkın içerisinde de ilk başkanı tam şekilde takip eden birinin çıkabilme ihtimali de vardır (Eserlerde sonraki başkanların daha çok seçkinler arasından çıkacağına inanıldığı eğilimini sezmemek mümkündür.). Nitekim ilk başkanların çoğu halkın içerisinde çıkmıştır. Burada o kişiyi özel kılacak fitrat ve yetenekler vardır ki, düşünür bunu eserinde dini bağlamda temellendirmektedir. Peki ilk başkandan sonra onu takip edecek başkanların yeniden halkın içerisinde çıkmaması mümkün değil midir? Çünkü er-Reisü'l-Evvel'den sonra gelecek başkan veya başkanların onu takip edeceğini kestirmek zordur, nitekim çoğu zaman da ilk başkanın çizdiği yoldan gitmek pek de tercih edilmemiştir. Ama tüm bunlara rağmen Fârâbî'nin ortaya koyduğu, maziye hayranlık uyandıran devlet kurgusunun kendi içinde doğruluklar barındırdığı da inkar edilemez. Elbette burada Yunan felsefesinin izleri kendini belli etse de, düşünür benzetmeleriyle kendi döneminde eskiden beri varolan devlet tasavvurunu yeniden incelemiş ve dini açıdan temellendirmiştir. Muhtemelen yaşadığı dönemin gerekliliklerinden birini yerine getirmiştir. Genelde söz konusu

dönemde düşünürler kendi yaşadıkları dönemin sorunlarını kurguladıkları toplumlar aracılığıyla belirtmektedirler.

KAYNAKÇA

Aydınlı, Y. (2008). *Fârâbî*. İstanbul:İsam yay.

Bayraklı, B. (2015). *Fârâbî'de Devlet Felsefesi*. İstanbul:Düşün yay.

Bıçak, A. (2013). *Türk Düşüncesi-1 Kökenler*. İstanbul:Dergah yay.

Bıçak, A. (2016). *Devlet Felsefesi:Eleştiriler ve Öngörüler*. İstanbul:Dergah yay.

Cevizci, A.(2012). *Felsefe Tarihi*. İstanbul:Say yay.

Cihan, A.K. (2004). Fârâbî'nin Siyaset Felsefesinde Türk Devlet Anlayışının İzleri. *Bilimname*. C:4, S:1, s. 17-31.

Collinson, D-Wilkinson, R. (2000). *Otuz Beş Doğu Filozofu*. M.Merke-H.Bravo-S.Özbudun-B.F.Ülner(Çev.). Ankara:Ayraç yay.

Corbin, H. (2013). *İslam Felsefesi Tarihi:Başlangıçtan İbni Rüşd'ün Ölümüne*. H.Hatemi(Çev). İstanbul:İletişim yay.

Çelik, A. (2018). Fârâbî'nin Siyaset Felsefesinde Mutluluk ve "İlk Başkanlık" Arasındaki Zorunlu İlişki. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. C:7, S:1, s. 265-284.

Çelikkol, S. (2010). Fârâbî'nin Toplum Görüşü. *Bilimname*. C:19, S:2, s. 99-115.

Çilingir, L. (2016). Fârâbî: Medeni Siyaset. *İslam'ın Klasik Çağında Felsefi Bir Sorun Olarak Siyaset*. L.Çilingir-M.Yıldız-H.Aydın(Haz.). Ankara:Elis yay.

Çubukçu, İ.A. (1986). *Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri*. Ankara:AÜ İlahiyat Fakültesi yay.

Fârâbî, (1974). Tahsilü's-Sa`ade. H.Atay(Çev.). *Fârâbî'nin Üç Eseri*. Ankara:AÜ İlahiyat Fakültesi yay.

Fârâbî, (1980). *Es-Siyaset`ul-Medeniye/Mebadi`ul-Mevcudat*. M.Aydın-A.Şener-R.Ayas(Çev.). İstanbul:Kültür Bakanlığı yay.

Fârâbî, (1987). *Fusulü'l-Medeni(Siyaset Felsefesine Dair Görüşler)*. H.Özcan(Çev), İzmir:Dokuz Eylül Üniversitesi yay.

Fârâbî, (2002). Kitabü'l Mille. F.Toktaş(Çev.). *Divan İlmi Araştırmalar Dergisi*. S:12, s. 247-273.

Fârâbî, (2015). *İdeal Devlet "El-Medinetü'l Fazıla"*. A.Arslan(Çev.). İstanbul:Divan yay.

Hülagü, O. (1999). *Fârâbî ve İbn-i Haldun`da Devlet Düşüncesi*. İstanbul:Kırkambar yay.

Okumuş, E. (2018). Fârâbî Felsefesinde Toplumsal Kavramlar: Bir Başlangıç Çalışması. *Beytülhikme Dergisi*. 8(2), s. 841-858.

Olguner, F. (1987). *Fârâbî*. Ankara:Kültür ve Turizm Bakanlığı yay.

Rosenthal, E. (1996). *Ortaçağ'da İslam Siyaset Düşüncesi*. A.Çaksu(Çev.). İstanbul:İz yay.

Sezgül, İ. (2008). Fârâbî'nin Siyaset felsefesi. *Felsefe Dünyası Dergisi*. C:1, S:47, s. 198-205.

Taylan, N. (2014). *Anahatlarıyla İslam Felsefesi*. İstanbul:Ensar yay.

Ülken, H.Z. (1983). *İslam Felsefesi:Eski Yunan'dan Çağdaş Düşünceye Doğru*. İstanbul:Ülken yay.

Ülken, H.Z. (2007) *Türk Tefekkürü Tarihi*. İstanbul:Yapıkredi yay.